

Nurdan Gürbilek'in “Örme Biçimleri - Bir Ters Bir Düz Fragmanlar” Adlı Eserinin Değerlendirilmesi

Review of “Örme Biçimleri Bir Ters Bir Düz Fragmanlar” by Nurdan Gürbilek

Gürbilek, Nurdan. *Örme Biçimleri – Bir Ters Bir Düz Fragmanlar*. Derleyen Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları, 2023, ISBN: 978-605-316-291-9.

Veysel LİDAR¹

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Veysel Lidar (Doç. Dr.), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Eskişehir, Türkiye
E-posta: vlidar@ogu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5279-7440

Başvuru/Submitted: 19.10.2023 • Kabul/Accepted: 07.05.2024

Atıf/Citation: Lidar, Veysel. Review of “Örme Biçimleri Bir Ters Bir Düz Fragmanlar” by Nurdan Gürbilek.” *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 34, 1 (2024): 529-534. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1378576>

Anahtar kelimeler: Türk Edebiyatı, İngiliz Edebiyatı, Eleştiri, Edebî metin, Feminist yazın

Keywords: Turkish Literature, English Literature, Literary Criticism, Literary Text, Feminist Literature

Nurdan Gürbilek'in *Örme Biçimleri Bir Ters Bir Düz Fragmanlar* adını taşıyan eseri, Metis Yayınları tarafından 2023 yılı eylül ayında yayımlanmıştır. Kitap altı bölümden oluşmaktadır.

Gürbilek, daha önce yayımlanan kitaplarında da görüleceği gibi edebî metinlere farklı bakış açılarıyla yaklaşan, zengin bir terminoloji ve birikimin yol göstericiliğinde eleştirel okuma yapan bir yazardır ve incelemeye konu edilen *Örme Biçimleri* adlı eseri de yine bu kapsamda değerlendirilmesi mümkün bir eser olarak göze çarpmaktadır.

Yazar, *Örme Biçimleri* adını taşıyan bu çalışmanın amacını sunuş kısmında açıklamıştır. Gürbilek; yazma eyleminin başlangıcı ve bitişi arasındaki sürecin, yazı boyunca yaşanan değişim, duraksama, bocalama ve sapmaların görünür kılınması amacıyla eserini kaleme aldığını belirtmiştir. Yazma eyleminin zorluklarına farklı yazarlar ve eserlerden hareketle eğilmiştir (s. 9-10).

Örme Biçimleri adlı eserin birinci bölümünde Nurdan Gürbilek, Virginia Woolf üzerinde durmuştur. Bölümün *Örme Biçimleri* alt başlıklı fragmanında yazar; Woolf'ün, ablası ressam Vanessa Bell tarafından 1912 yılında yapılmış bir portresine yer vermiştir. Portrede bir koltuğa gömülmüş örgü örmekle meşgul olan Virginia Woolf resmedilmiştir. Gürbilek, bu portreden hareketle zihinde iki imgenin olduğundan bahsederek iki farklı Woolf'u okura yaklaştırır. İlk imge feminist edebiyat eleştirisinin ve feminist edebiyatın öncüsü, yazmak için kadının 'korkunç ailesel gelenek'lerden kopması ve 'evdeki melek'i öldürmesi gerektiğini savunan ve bu açıdan ele alınabilecek *Kendine Ait Bir Oda*'nın yazarı Woolf'ken; ikinci imge, evin gündelik işlerinden sonra koltuğunda örgü ören bir "madame tricote" (ören bayan)dır. Woolf'ün ailesi de bu ikiliğin tezahürü gibidir; denemeci, eleştirmen, düşünür bir baba ve sekiz çocuklu bir anne, tam olarak bu imgeye karşılık gelmektedir (s. 13-15). Aynı bölümün devamında yine kardeşi Vanessa Bell tarafından yapılmış 1934 tarihli bir başka portreye ve 1939 yılında bir fotoğraf sanatçısı tarafından çekilmiş Virginia Woolf fotoğrafına yer verilmiştir. 1934 tarihli tabloda, Woolf artık elli iki yaşındadır ve eril tahakkümün söz konusu olduğu edebiyat dünyasında modernist edebiyatın önemli yazarlarından biridir. 1939 yılında çekilen fotoğrafta karşımıza çıkan Woolf ise daha eril, *Kendine Ait Bir Oda*'da ifade ettiği şekliyle "androjin" bir görünüştedir. Woolf, "kadın yazar" ifadesiyle tanımlanmaktan rahatsızdır ve bu fotoğraftaki ifadeyle bu tanımlamanın dışında kalmak ister gibidir. Gürbilek bu üç sanat eserinden ilkini, Vanessa Bell tarafından 1912 yılında yapılan portreyi öne çıkararak Woolf'ün annesini henüz kaybetmiş ve ruhsal çöküntü yaşadığı dönemde örgü örmeye sarılışından bahsetmiştir. Woolf'a göre örgü örmek "hayat kurtarıcı"dır. Woolf'ün bir arkadaşına yazdığı mektupta dile getirdiği "zihinsel dalga", örgü örmek eylemini de içerir niteliktedir. Woolf'a göre üslubun temel belirleyicisi ritimdir. Woolf için kabarıp kıyıya vuran ve sonra tekrar tekrar aynı eylemi gerçekleştiren dalgaların yaptığı şey de bu ritmi devam ettirmektir. Sanatçının yaratı sürecinde ritim duygusunun payı büyüktür (s. 17-19).

Gürbilek, birinci bölümün üçüncü fragmanında, kadın yazarların gündelik hayat ve evin sorumluluğu ile yazı yazma dürtüsü arasında kalışlarını açıklamaya çalışmıştır. Yazara göre kadın yazarlar genellikle dikiş dikmek ya da örgü örmeyi eve kapatılmışlığın simgesi olarak kullanmışlardır. Feminist yaklaşımın bir tezahürü olan bu durum ile kadın yazarların anlatı stratejilerinde "dokuma", "örme", "kırkyama" tekniklerinin izlerini taşıyan "hafıza blokları", "flashback", "parçalı yazı" kullanımları kendisini gösterir. Bu noktada kadın yazarlar için başlangıçtaki "the needle or the pen" (dikiş iğnesi ya da kalem) ikilemi, zamanla "the needle as the pen"e (kalem olarak dikiş iğnesi) ve daha sonra "the needle and the pen" (dikiş iğnesi ve kalem) olarak değişmiştir. Yazar gerçekleşen bu dönüşümü "edebî yapıt" (work) ifadesinin

yerini “metin” (text) ifadesine bırakmasıyla açıklamıştır. Gürbilek, “metin” ya da İngilizce karşılığıyla “text” ifadesinin bizi doğrudan dokumaya (textile) yönlendirdiğini savunmuştur. Bu doğrultuda Sevim Burak, Bilge Karasu ve Latife Tekin’in çeşitli eserlerinden hareketle, edebî metnin dokunması, örülmesi süreçlerini açıklamaya çalışmıştır. Bu noktada Woolf’un de dokuyarak, örerek, ağ oluşturarak yazdığını iddia etmiştir (s. 19-22).

Gürbilek aynı bölümün devamında, Woolf’un kadınların gündelik işleriyle sanat arasındaki net sınırları yıkan bir modernizmin başlatıcısı olduğunu belirtmiştir. Gürbilek, Woolf romanlarında örgü ören kadınların, yıkıma karşı onarma, parçalamaya karşı bütünleştirme temsilcileri olarak okunduğunu, aynı zamanda örgü ören kadınların Woolf’un yansımaları olduğunu iddia edildiğini dile getirmiş fakat eserlerde örgü ören kadınların Woolf’un kendi tezahürü olarak alınmamasına katılmadığını belirtmiştir. Gürbilek, Woolf’un eserlerdeki örgü ören kadınlarla eş tutulmasına; Woolf’un, kadınlığın güvenli sığınağında değerlendirilmesine yol açacağı görüşünden hareketle şüpheyle yaklaşmaktadır. Bu noktada, Woolf’un eserlerindeki örgü ören kadınları salt kadınlık görevleri üzerinden okumak yazara göre eksik bir okumadır (s. 22-26).

Gürbilek, birinci fragmanın *Brontë’nin Burukluğu* başlığını taşıyan alt bölümünde, Virginia Woolf’un *Kendine Ait Bir Oda* adlı eserine odaklanmıştır. Bu bölümde yazarın cinsiyetle imtihanı ele alınmıştır denebilir. Woolf’e göre yazar cinsiyetini düşünmemeli, “kadın olduğunu unutmuş bir kadın gibi yazmalı”dır. Söz konusu metninde dile getirdiği şekliyle bir yazar, içindeki androjin yapıyı korumalı ve eserlerinde bu hassasiyeti kullanmalıdır. Woolf’un kavramsallaştırdığı androjin oluş; erkek yazarın aklının kadın bölümünün, kadın yazarınsa aklının erkek bölümünün etkinliğine açık olması anlamına gelmektedir (s. 27-37).

Gürbilek, eserinin birinci bölümünün üçüncü ve son alt başlığına *Onun Hayatı Benim Ölümüm Olurdu* adını vermiştir. Bu başlık, şair John Keats’in eserinden alınmış bir dizedir. Woolf, babasının ölümünden sonra bu dizeyle benzer bir şekilde babasının yaşamının kendi yaşamını sonlandıracağından söz etmiştir. Eserin bu bölümünde Woolf’un yazısına *Deniz Feneri ve Kendine Ait Bir Oda* adlı eserlerden hareketle yaklaşmıştır. Woolf’un yazın yaşamında mücadele ettiği unsurlardan biri “evdeki melek” kavramıdır. Kendi tabiriyle yazmaya başlar başlamaz omzunda bitiveren, ona durmadan kadın gibi yazmasını/yazması gerektiğini hatırlatan “evdeki melek”in öldürülmesi, kadın yazarlar için bir zorunluluktur. Yine bölüme adını veren dizeye göndermede bulunan Gürbilek, “etkilenme endişesi” kuramı Bloom tarafından oluşturulmadan önce Woolf’un buna benzer bir yaklaşım sergilediğini savunmuştur. Fakat bu noktada Woolf’un “etkilenme endişesi” taşıyabileceği “yazınsal anneler”in yokluğu öne çıkmaktadır. Woolf bir yıl arayla kaleme aldığı *Deniz Feneri ve Kendine Ait Bir Oda* adlı eserlerinde, sırasıyla annesinin ve yazınsal annelerinin izdüşümleriyle ya da yokluklarıyla alakadar olmuştur. Bloom’un etkilenme endişesi kuramına göre şairler arasındaki hüznün, baba-oğul ilişkisinden doğar. Oğul yerindeki genç şair, yetkin babayla girdiği yaşam mücadelesiyle var ya da yok olur. Gürbilek’e göre Woolf’un durumunda söz konusu olan endişe “etkilenme endişesi” değil, “yazarlık endişesi”dir (s. 39-52).

Gürbilek'in eserinin ikinci bölümü *Korkulu Çıraklık* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar Bilge Karasu'nun yazın yaşamına, kendisiyle kurduğu usta-çırak ilişkisine ve eserlerinde sıklıkla kullandığı ip, iplik gibi kavramlara ve bu kavramların çağrıştırdıklarına odaklanılmıştır. Gürbilek'e göre Karasu'nun anlatılarının çoğunda usta-çırak ilişkisi öne çıkmaktadır. Özellikle *MorYelesiAt* ve diğer eserlerinde bu usta-çıraklık ilişkisine değinilmiştir. Karasu'nun eserlerindeki usta-çıraklık ilişkisi çoğunlukla kendisinden önceki ya da aynı dönemdeki yazar ve şairlere yapılan göndermelerle açıklanmıştır. Ece Ayhan, Turgut Uyar ve Behçet Necatigil gibi isimlerin şiirlerinden hareketle "kendi kendisinin چراغی olmak" fikri işlenmiştir. Karasu için yazı, yazarın kendi ifadesiyle *yazar atının us ülkesiyle usdışı ülke arasında gidip gelmesidir* ve sanat, us dışında doğmakla birlikte us ülkesinde geliştirilir. Gürbilek us ve us dışı arasındaki bu ayrımın yazarın deneme ve masalları arasındaki anlatım farkında görünür olduğu tespitinde bulunmuştur. Yine bu bölümde, Bilge Karasu'nun kendine özgü dili de ele alınmıştır. Bölümde yer alan bir alt başlığın ismi de bu doğrultuda *Türkçenin Karasu Lehçesi* ismini taşımaktadır. Karasu, eserlerindeki dil kullanımıyla farklılık arz etmektedir. Gerek kendi uydurduğu ve gerekse az kullanılan kelimelerle anlatılar ürettiği, bir anlamda Nurullah Ataç'ın peşinden gittiği bir dönem vardır. Türkçenin arındırılması, özleşmesi, zenginleşmesi gibi amaçlarla hareket ettiği bir gençlik dönemi söz konusudur.

Yine bu bölümde eserin adına da gönderme yapacak şekilde ip, iplik, örme gibi kavramların Karasu'daki kullanımlarına değinilmiştir. Karasu'nun eserlerinde çocukluk daima ip, iplik, boncuk gibi nesnelere öne çıkan bir devirdir. Bu noktada metnin "örülmesi" benzeri bir durum Karasu'da da geçerlidir. Barthes'la birlikte başlayan yapıttan metne geçiş iddiası; yazarın kişisel mülkü olan ve sonu belirli bir bitişe sahip yapıttan, okurun söktüp yeniden örmesine açık bir metne geçiş anlamına gelmektedir. Gürbilek tıpkı Woolf'te yaptığı gibi metin örme, örgüleme metaforunu Karasu'da da irdelemiştir. Karasu eserlerini "metin" olarak adlandırmış, bazılarının isimlerinde de "metin" kavramına yer vermiştir. Karasu'nun dili ve metin oluşturma biçimi bu bölümde Gürbilek'in temel uğraş alanı olmuştur.

Yazar ve Yoksulları, Bir Çatlak Açılıyor ve Halktan Geriye Kalanlar başlıklı fragmanların yer aldığı eserinin üçüncü bölümünde Gürbilek, Latife Tekin'in eserlerine yönelik çözümlemeler yapmıştır. Bu bölümde özellikle çağdaş yazarlardan Ayhan Geçgin'in Latife Tekin'le ilgili bir tespiti çıkış noktası olarak kullanılmıştır. Geçgin'e göre Latife Tekin, edebiyatımızda halkı tam olarak yansıtan ve bunu halk, edebiyat dizgesinde kaybolmak üzereyken yapan son yazardır. Gürbilek, bölüm boyunca bu tespitten hareketle Tekin'in romanlarında halkın ve özellikle yoksul halkın nasıl yansıtıldığıyla ilgili çözümlemelerde bulunmuştur. Gürbilek de Latife Tekin'in halkı tüm detaylarıyla eserlerine aktardığından söz etmektedir. Bölümde Latife Tekin'in yazın hayatının ilk dönem eserleri olarak sayılabilecek *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı romanlarının daha detaylı bir şekilde incelendiği görülmektedir. Gürbilek yazarın özellikle *Berci Kristin Çöp Masalları* ve *Buzdan Kılıçlar* adlı eserlerinde, halkın içinde bulunduğu yoksulluk ve yeni nesne ya da kavramlarla karşılaşma hallerini komik

bir üslupla aktardığını belirtmiştir. Gürbilek bu tespitiyle birlikte yoksulluğun, Tekin'in gerek romanlarında gerekse edebiyat üzerine yaptığı konuşmalarda sıklıkla ele aldığı bir durum olduğunu da söylemiştir (s. 93-124).

Eserinin *Gülme Biçimleri* adını taşıyan dördüncü bölümünde yazar, sanatın neşeyle ve kahkahayla olan imtihanına eğilmiştir. Bölümde kabaca sanatın neşeyle ilişkisinde iki zit yaklaşımın varlığını açıklamıştır. Bu yaklaşımlardan ilki, kendisi de gülmenin pek de hoş karşılanmadığı bir siyasi ortamda yetişen ve eserini veren Bahtin'in karnavalesk kahkahasıdır. Bahtinci bu yaklaşımda esas olan acıdan intikam almak olarak kahkahanın kullanılmasıdır. Bu görüşün tersinin temsilcisi ise Theodor Adorno'dur. Adorno, *Sanat Şen Midir* adlı çalışmasında, sanatın bile isteye neşeli oluştan vazgeçmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Adorno'ya göre sanat; insanlara neşe vermek, onları eğlendirmek zorunda değildir, şayet sanat bu amaçla yapılırsa bir kültür endüstrisine evrilecektir. Adorno bununla birlikte sanatın ciddiyetin eleştirisi olarak şen olabileceğini de eklemiştir. Bahtin ve Adorno'yla birlikte Gürbilek'in gülme konusundaki görüşlerine yer verdiği bir diğer isim Henri Bergson'dur. Bergson'a göre bizi güldüren şeyler insani olaylardaki "katılık"tır. Bergson'un gülme yaklaşımında "küçük düşürerek utandırma" niteliği de vardır. Yazar bölümün sonunda gülmenin de biçimleri olduğunu ve Bahtinci gülüşle, Adornocu gülmenin farklı anlamlara göndermede bulunduğunu belirtmiştir. Özellikle karşısındaki insanı küçümseyerek yapılan şakalara gülmenin yarattığı ve Adorno tarafından tarif edilen suç ortaklığını detaylı bir şekilde aktarmıştır (s. 127-136).

Gürbilek eserinin beşinci bölümünü *Cenazede Kahkaha, Ben ve İkizim ve Hangisi Maske, Hangisi Yüz?* başlıklı denemelerden oluşturmuştur ve söz konusu bölümde Polonyalı yazar Witold Gombrowicz'in eserlerini yakın okumaya tabi tutmuştur. Kısa bir süre için gittiği Arjantin'de, Polonya'nın işgali sonrası uzun yıllar kalan yazar Gombrowicz'in eserlerinde kahkaha yine bu bölümde de öne çıkmaktadır. Yazar, Gombrowicz'in *Trans-Atlantik* başta olmak üzere diğer eserlerinden hareketle Polonyalı yazarın millî değerleri ve yas duygusunu tekrarlamak yerine grotesk bir kahkahayla gerçeği deforme etmesinden bahsetmiştir. Gombrowicz, işgal altındaki ülkesini ve ülkesinde kodlanmış erilliği, ince bir mizah duygusuyla ele almıştır. Gürbilek'e göre Gombrowicz, eserlerinde erkeklikle uluslaşmayı öne çıkaran yaklaşımı, kahkahanın gücüyle sınırları net bir şekilde çizilmiş alanların yavanlığını göstermiştir. Yine Polonyalı yazar Gombrowicz'in eserlerinde edebiyatta sıklıkla ele alınan bir kavram olarak "doppelgänger" in işlenmesi de yazarın çalışmalarından hareketle gösterilmiştir. Yine bu bölümde Gombrowicz'in biçiminin ve biçimle oynayarak yarattığı biçimin değerlendirilmesi de söz konusudur (s. 139-164).

Yazar Nurdan Gürbilek'in *Örme Biçimleri* adlı eserinin altıncı ve son bölümü olan *Gözüm Sende* de yine Virginia Woolf odaklıdır. Woolf'ün *Deniz Feneri* adlı romanına farklı bir yorum getiren bu bölümde yazar Gürbilek, Deniz Feneri'nin pek çok kez Freudyen bir okumaya tabi tutulduğunu, eserine ismini veren deniz fenerinin bir fallus olarak ele alındığını belirtmiştir. Bölümün temel dinamiği de eseri Freudyen bakışla okuma kolaycılığından uzaklaşmaktır.

Gürbilek'e göre *Deniz Feneri* romanının Freudyen okumasında, erkek çocuğun annenin mutluluk diyarından koparılıp, varlığı ve otoritesiyle erilliğin ifadesi olarak sembolleştirilen deniz fenerine götürülmesi öne çıkarılmıştır. Gürbilek bu okumanın dışındaki bir okuma biçimi arayışında, Woolf'un Freud'u, *Deniz Feneri* adlı romanını yazdıktan yıllar sonra okuduğunu belirtmiştir. Bu anlamda Freud'a atıfta bulunularak yapılan sembolik unsurlar, Woolf'un yazınında önceden görülmektedir. Freudyen okumanın dışında Gürbilek'e göre *Deniz Feneri*, görme biçimleri üzerinden okunmalıdır ve fallus yerine göz, odak noktada olmalıdır. Eserdeki ifadeyle Woolf'u Freud'la okumak yerine Freud'u Woolf'le okumayı deneyen bu bakış açısına göre eserde; anne, oğul ve baba arasındaki ilişkide, baba ve oğul arasında görünür olma, görme ilişkisi öne çıkarılmalıdır. Baba, annenin kendisini görmesini, ilgi göstermesini bekleyen ve bu nedenle kendi oğul tarafından "yırtıcı gaga" olarak nitelendirilen bir figürdür.

Çalışmanın geneline bakıldığında Nurdan Gürbilek'in farklı bakış açılarıyla edebî metinlere yaklaştığını ve okurları alışkanlıklarından farklı bir yaklaşımla incelediği eserlere yönlendirdiğini söylemek mümkündür. Özellikle Virginia Woolf'le ilgili okumalarında, okuru, Freudyen bakış açısının alışlageldik çözümlerinden uzaklaştırmıştır. Yazarın diğer eserlerinde de görüldüğü üzere edebî metinlere yönelik farklı okumaları, okurlarda başka ufuklar açmaktadır. Eserde belirtildiği gibi yapıttan metne geçişin ve bu geçiş esnasında okurun rolünün vurgulanması bilhassa önemlidir. Kadın yazarlar için en önemli hususlardan biri olan eril tahakküm ve yazmanın erkek egemen bir eylem olarak düşünülmesi gibi unsurlar, Woolf'un ele alındığı bölümde derinlemesine incelenmiş ve eleştirilmiştir. *Örme Biçimleri* adlı eserinde Gürbilek edebiyatımızdan yazarlara da yer vererek, yapıttan metne geçişi Bilge Karasu ve Latife Tekin'in eserleri üzerinden açıklamaya gayret etmiştir. Bahtin'in karnavalesk kahkahasını da bir anlamda yapıttan metne geçişin bir etmeni olarak sunmuş ve edebî yapıttan ciddiyetini kahkahayla sorgulayan anlayışı, Polonyalı yazar Gombrowicz'in eserleri üzerinden örneklendirmiştir.

Gürbilek gerek incelemeye konu olan *Örme Biçimleri* ve gerekse önceki çalışmalarıyla, edebiyat üzerine eleştirel incelemeler, araştırmalar yapmak isteyen okurların yararlanabileceği bir yazardır. İncelemeye konu edilen bu eserinde de yazarın geniş bir okuma dağarcığına ve kuramsal bilgiye sahip oluşu dikkat çekmektedir. Günümüz feminist, ekofeminist okumalar yapan araştırmacıları için Gürbilek'in eseri ve özellikle Woolf üzerinde durduğu bölümler ufuk açıcı mahiyettedir. *Ören bayan* imgesinden *metni örüntüleyen kadına* geçişin aktarılması ve metinlerden hareketle açıklanması ilginç ve öğreticidir.

Kaynaklar / References

Gürbilek, Nurdan. *Örme Biçimleri – Bir Ters Bir Düz Fragmanlar*, İstanbul: Metis Yayınları, 2023.